Д. Д. Третяк,
к. е. н., доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-1610-6905

П. А. Душейко,
студент 2 курсу магістратури,
спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування",
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-5049-944X

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.1.100

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКУ

D. Tretiak,
PhD in Economics, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv
P. Dusheyko,
Master's student, specialty "Financial Institutions and Risk Management",
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THEORETICAL ASPECTS OF THE BANK'S RISK MANAGEMENT

Важливою складовою в загальному управлінні банком, що характеризує його стійкість та визначає конкурентоспроможність, є впровадження системи ризик-менеджменту. У статті розглянуто поняття ризику та ризик-менеджменту, досліджено відмінності між ними. Виокремлено сутність термінів "ризик" та "ризик-менеджмент" на основі досліджень різних науковців. Вивчено теоретичні принципи ефективності банківського ризик-менеджменту. Окрім вже виділених принципів у науковій літературі, було запропоновано виокремити ще такі принципи: дієвість, системність, оперативність та врахування при розробці стратегії. Детально охарактеризовано функції ризик-менеджменту з точки зору суб'єкта управління, виділено метод прогнозування як розробку на перспективу зміни фінансового стану об'єкта в цілому, так і окремих його частин. Також розглянуто методичні підходи до оцінки ефективності ризик-менеджменту в забезпеченні ефективної банківської діяльності.

An important component in the overall management of the bank, which characterizes its stability and determines competitiveness, is the introduction of a risk management system. The concept of risk and risk management is considered in the article, the differences between them are investigated. The essence of the terms "risk" and "risk management" based on the research of various scientists is highlighted. Accordingly, the main features of risk management are identified, as a system that unites decision-makers and performers, which establishes the relationship between them and the order of their interaction; secondly, as an activity in the process of which management decisions are made and implemented; third, the purpose of the risk management system is to reduce the impact of unforeseen events on the activities of the organization.

The object of risk management is identified as risk, risky capital investments and economic relations between economic entities in the process of risk realization and the subject of management, as a special group of people (financial manager, insurance specialist, acquirer, actuary, underwriter, etc.), which with the help of various techniques and methods of managerial influence carries out the purposeful functioning of the object of management. The functions of risk management from the point of view of the subject of management are described in detail, the method of forecasting as development for the prospect of change of a financial condition of object as a whole and its separate parts is allocated. Theoretical principles of efficiency of bank risk management are studied. In addition to the already identified principles, in the scientific literature, it was proposed to highlight such principles as: efficiency, system, efficiency and consideration in strategy development. Implementation of risk management in the bank is a complex, multi-stage process that includes risk identification, measurement.

monitoring and control as well as risk optimization measures identified. Methodological approaches to assessing the effectiveness of risk management, the main classification features of risk assessment and their limit values for ensuring effective banking are identified, are also included will increase the reliability, stability and competitiveness of the banking system, which will have a positive impact on the overall economic condition of the country.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, принципи, функції, комерційний банк, методи оцінки банківських ризиків.

Key words: risk, risk management, principles, functions, commercial bank, methods of bank risk assessment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для ринкової економіки характерна органічна нестабільність. породжувана конкуренцією, нестійкими споживчими перевагами, високою динамікою асортименту товарів і послуг, вона призводить до високої невизначеності ходу реалізації та результатів процесів, що протікають у різних областях економіки. У банківській справі це проявляється у вигляді різноманітних ризиків, професійне управління якими багато в чому визначає ефективність банківського менеджменту.

Таким чином, значимість ризик-менеджменту, необхідність ідентифікації ризиків та розроблення спеціальних заходів їх оцінки та усунення, а також визначення насамперед сутності поняття (що саме розуміють під термінами "ризик" та "ризик-менеджмент") та причин їх виникнення, визначають важливість вирішення цих питань у вітчизняній банківській практиці.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вирішенням проблемних питань щодо ризик-менеджменту банку присвячено багато наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед зарубіжних авторів наукових праць необхідно відзначити Дж. Сінкі, Е. Сантромеро, П. Роуз, Р. Родрігес, тощо. До вітчизняних науковців належать: А. Примостка, О. Шварц, В. Золоторов, О. Терещенко, В. Вітлінський, І. Волошин, О. Васюренко інші.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Водночас теорія та практика організації ризик-менеджменту банківської установи залишається недостатньо висвітленими та потребують подальшого дослідження. Тому можна стверджувати, що актуальність питань щодо особливостей підходів щодо визначення і оцінки у теперішній час набуває як теоретичного, так і практичного значення.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є дослідження сутності поняття "ризик" та "ризик-менеджмент", виявлення взаємозв'язку і відмінностей між цими поняттями, а також дослідження методів оцінки ефективності ризик-менеджменту банку.

Виходячи зі сформульованої мети, в цьому дослідженні поставлено та вирішено такі завдання:

- здійснити теоретичний аналіз підходів до визначення понять "ризик" та "ризик-менеджменту" та запропонувати авторське бачення;
- виявити тенденції розвитку ризик-менеджменту банку;
- узагальнити особливості підходів щодо визначення і оцінки ризик менеджменту.

Об'єктом дослідження є ризик-менеджменту банку. Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади ризик-менеджменту банку.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення поставлених завдань використовувались загальнонаукові та специфічні методи наукового пізнання. Логіко-діалектичний метод — для визначення сутності ризику, виявлення базових ознак банківських ризиків. Логіко-історичний метод — для дослідження еволюції поняття "ризик менеджмент". Методи аналізу, синтезу та порівняльного аналізу — для дослідження переваг та недоліків підходів до ідентифікації та оцінки ризик-менеджменту в банку. Метод побудови аналітичних таблиць — для наочного відображення результатів дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діяльність комерційних банків за своєю природою пов'язана з ризиками, які змінюються в залежності від економічного та політичного стану в державі в цілому та економіки зокрема.

Сьогодні банківська система переживає не кращі часи і вимагає від менеджерів миттєвого реагування на зміни. Ці зміни спостерігаються та відображаються передусім на фінансовому ринку, а далі і на політичному, соціальному та свідомості громадян України в цілому. Різкі коливання на фондовому, валютному ринках, зміни в законодавчих актах, вимоги регулятора, нестабільна фіскальна політика, вимагають не тільки злагодженої роботи банківської сфери та економіки в цілому, але й новітніх підходів до роботи як окремого банку, так і банківської системи в цілому. Рациональне використання матеріальних і трудових ресурсів передбачає досягнення цілей при мінімумі затрат і максимумі ефективності, яке здійснюється у процесі управління. Вимоги щодо організації роботи, диктують не керівники банку, а час, який вимагає від банківського менеджменту реальних результатів роботи банку.

Ризик-менеджмент — один з напрямів сучасного менеджменту, що вивчає проблеми управління ризиками, що виникають у діяльності самостійної господарської організації [1].

Ризик-менеджмент банку обов'язково пов'язаний з рівнем його розвитку і по мірі еволюції банку від фінансового інституту початку 1990-х років до високотехнологічної, конкурентоздатної кредитної установи проходить всі етапи розвитку від "паперового ризик-менеджменту" до інтегрованого у процесну модель банку бізнес-процесу.

Попри досить велику кількість праць з питань ризику, на сьогодні немає однозначного розуміння сутності категорії "ризик", через те що кожен з авторів трактує її по-своєму. Це можна пояснити тим, що ризик — це складне явище, яке має множину реальних основ, які не збігаються, а іноді навіть протилежні. Найбільш поширеними підходами щодо визначення ризику є отождествлення його з можливістю матеріальних

Таблиця 1. Підходи до визначення категорії "ризик"

№	Автор (и)	Суть явища	Зміст явища
1	С.М. Кузьменко	Дія, (вплив)	Спрямована на привабливу мету, досягнення якої пов'язане з елементом небезпеки, загрозою втрати або неуспіху
2	Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовський	Небезпека та можливість	Виникнення несподіваних втрат очікуваного прибутку, доходу або майна, грошових ресурсів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами
3	О.С. Стоянова	Ймовірність	Виникнення збитків або неотримання доходів у порівнянні з прогнозованим варіантом
4	І.О. Мороз	Відхилення та наслідки	Пов'язана подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності ситуації неминучого вибору
5	Н.М. Корж	Діяльність	Зв'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого є

Джерело: складено авторами на основі [1—5].

втрат. Більш детально визначення ризику надано в таблиці 1.

У економічній літературі зустрічаються трактування ризику, які, поряд з можливістю зазнати збитків, передбачають існування альтернативного варіанта.

Так, економічний ризик — це суб'єктивно-об'єктивна категорія, яка пов'язана з подоланням конфлікту та невизначеності у ситуації невідворотного вибору і відображає ступінь (міру) досягнення очікуваного результату, невдачі та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих та неконтрольованих факторів та наявності прямих та зворотних зв'язків.

Також визначення економічного ризику можна подати як економічну категорію, що відображає можливість кількісно оцінити невідповідності очікуванням економічних параметрів функціонування об'єкта, стан якого змінюється в результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб'єктів економічних відносин, яка є наслідком об'єктивно існуючих умов невизначеності, конфліктності та суб'єктивізму сприйняття діючих ринкових факторів [7, с. 21].

Розглядають три аспекти ризику:

1) об'єктивний — проявляється в тому, що він існує внаслідок об'єктивних, властивих економіці категорій невизначеності, конфліктності, розмитості даних,

відсутності повної інформації на момент прийняття відповідного рішення;

2) суб'єктивний — зумовлений дією реальних людей із властивими їм досвідом, інтересами, психологією, морально-етичними нормами поведінки;

3) об'єктивно-суб'єктивний — визначається тим, що ризик супроводжується процесами як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру.

Зазначені характеристики розглядають як критеріїв при класифікації ризиків [8, с. 258].

Ризик — це передусім можливий розклад результатів, можливе їх коливання навколо очікуваного результату. Ризик присутній практично в будь-якій діяльності комерційного банку і його мінімізація має важливе значення для роботи банку і банківської системи в цілому. Якщо є ризик, то не можна точно передбачити результати, а це зумовлює ситуацію невпевненості стосовно того, які саме результати будуть отримані. Величина ризику — один із головних визначальних факторів при прийнятті рішення, і вона може здійснювати вирішальний вплив на вибір альтернативи.

У цілому банківська сфера характеризується вищою ризикованістю порівняно з іншими видами діяльності. Під банківським ризиком розуміють загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи понесення додаткових витрат у результаті здійснення

Таблиця 2. Підходи до визначення категорії "ризик-менеджмент"

№	Автор (и)	Суть явища	Зміст явища
1	Л.І. Донець	Специфічна галузь менеджменту	Знання предметної діяльності фірми, страхової компанії, банку, аналізу господарської діяльності, математичних методів оптимізації економічних завдань
2	Н.С. Тимошик	Сукупність методів, прийомів і заходів	Що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів до їхнього зменшення
3	Ю.Е. Дунаєва	Процес	Вироблення і здійснення рішень, які мінімізують широкий спектр впливу випадкових або запрограмованих подій
4	І.І. Волинець	Комплекс управлінських дій та заходів впливу	На суб'єкти господарської діяльності, який забезпечує максимально широке охоплення можливих ризиків, обґрунтоване прийняття і доведення їх впливу до оптимально можливих меж
5	Національний банк України	Система управління ризику	Включає в себе стратегію та тактику управління, а саме: Систему управління; Систему ідентифікації та вимірювання; Систему супроводження (моніторингу та контролю)

Джерело: складено авторами на основі [10—14].

Рис. 1. Функції ризик-менеджменту в банківській установі

Джерело: [15].

фінансових операцій. Ризик виражається імовірністю отримання таких небажаних результатів як втрата прибутку (збитки) внаслідок неплатежів по кредитах, скорочення ресурсної бази тощо [9, с. 56].

Специфіка банківських ризиків обумовлена спеціалізацією, властивій тільки банку і відрізняють його від інших економічних суб'єктів, що обумовлює необхідність ефективного управління.

Зрозуміло, що до визначення поняття "ризик-менеджмент" у вчених також є різні версії (табл. 2).

Ризик-менеджмент як система управління складається з двох підсистем: керуючої підсистеми (суб'єкта управління) та керованої підсистеми (об'єкта управління). Відповідно до перерахованих вище визначень категорії ризик-менеджменту банку можна сформулювати загальне трактування, а саме: це процес впливу на суб'єкт господарської діяльності, за допомогою сукупності методів, прийомів і заходів, що дозволяє прогнозувати ризики, визначити їхні ймовірні розміри і наслідки, у результаті чого, визначаються шляхи зниження ступеня їх впливу на суб'єкт до мінімальних меж, а також розробка стратегії поведінки цього суб'єкта у випадку реалізації конкретних випадків ризиків.

Об'єктом управління в ризик-менеджменті є ризик, ризиковані інвестиції та економічні відносини між суб'єктами господарювання в процесі реалізації ризику. До цих економічних відносин належать відносини між позичальником і кредитором, страхувальником та страховиком, а також між підприємцями (партнерами, конкурентами) тощо.

Суб'єктом управління в ризик-менеджменті є особлива група людей (фінансовий менеджер, спеціаліст зі страхування, еквайер, актуар, андеррайтер тощо), яка за допомогою різноманітних прийомів і методів управлінського впливу здійснює цілеспрямоване функціонування об'єкта управління.

Комплекс дій з управління ризиками має на меті забезпечити досягнення таких цілей:

- 1) ризики повинні бути зрозумілі та усвідомлені банком та його керівництвом;
- 2) ризики повинні бути в межах допустимих рівнів, встановлених наглядовою радою;
- 3) рішення щодо ризику повинні бути конкретними, чіткими та відповідати стратегічним цілям банку;
- 4) очікуваний прибуток повинен компенсувати прийнятий ризик;
- 5) розподіл капіталу має відповідати розміру ризиків, яким піддається банк;

6) стимули для досягнення високої результативності повинні відповідати рівню толерантності до ризику.

Відповідно для того щоб розкрити повністю сутність категорії ризик менеджменту, необхідно розглянути функції, які він виконує. Розрізняють два види функцій управління ризиками: функції об'єкта управління; функції суб'єкта управління (рис. 1).

Розглянемо більш детально функції ризик-менеджменту як до суб'єкта управління:

Прогнозування в управлінні ризиками — це розробка на майбутні зміни фінансового стану об'єкта в цілому та його різних частин. Прогнозування — це передбачення певної події. Воно не ставить завдання безпосереднього втілення розроблених прогнозів на практиці.

Особливістю прогнозування є також альтернативний підхід до побудови фінансових показників і параметрів, що визначають варіанти розвитку фінансового стану керованого об'єкта на основі нових тенденцій. У динаміці ризику прогнозування може або враховувати минулі екстраполяції майбутнього, брати до уваги експертні оцінки тенденцій, або ґрунтуватися на прямих змінах прогнозу. Ці зміни можуть статися несподівано. Управління, засноване на передбаченні цих змін, вимагає розвитку у керівників усвідомлення та інтуїції ринкових механізмів, а також використання гнучких рішень на випадок непередбачених обставин.

Організація в ризик-менеджменті за своєю суттю — це об'єднання людей, які разом здійснюють комплекс дій щодо ризикового вкладення капіталу, спираючись на певні процедури і правила.

До таких процедур і правил відносять: створення управлінських органів, побудова структури управлінського апарату, встановлення взаємозв'язку між підрозділами управління, розробка нормативів, методики, норм і т.п.

Регулювання в ризик-менеджменті за своєю суттю — це вплив на об'єкт управління, за допомогою якого здійснюється досягнення стану стійкості для цього об'єкта в разі виникнення відхилень від установлених параметрів. Регулювання включає в основному поточні заходи щодо усунення відхилень.

Координація в ризик-менеджменті це узгодження роботи всіх складових системи управління ризиком, управлінського апарату і фахівців.

Координація забезпечує єдність щодо об'єкта управління, суб'єкта управління, управлінського апарату і окремого працівника.

Стимулювання в ризик-менеджменті є мотивування фінансових менеджерів і інших працівників до зацікавленості в результаті своєї роботи.

Рис. 2. Етапи проведення ризик-менеджменту

Джерело: [16, с. 182].

Контроль у ризик-менеджменті за своєю суттю є перевіркою організації роботи відносно зменшення ступеня ризику. За допомогою контролю відбувається збір інформації про рівень виконання наміченої програми дії, прибутковості ризикових вкладень капіталу, співвідношенні ризику до прибутку, на основі якої вносяться зміни до фінансових програм, організації фінансової роботи, організації ризик-менеджменту. Контроль включає аналіз результатів заходів відносно зниження ступеня ризику.

Ефективність управління банківськими ризиками залежить від вибору принципів управління працівниками та керівниками банку, основними з яких є [25]:

- усвідомлення ризику;
- персональна відповідальність кожного учасника ризик-менеджменту; колегіальність і демократичність у групі спеціалістів, які займаються питаннями ризику;
- правильне формулювання мети ризик-менеджменту та можливість впливу на ті характеристики ризику, які сприяють досягненню мети;
- об'єктивність, надійність, повнота та достовірність інформації;
- охоплення управління ризиками всіх вертикальних і горизонтальних ієрархічних рівнів підприємства, природний зв'язок усіх елементів управління підприємницьким ризиком (системний підхід);
- незалежність індивідуального управління ризиками;
- порівняння рівня прийнятих ризиків з рівнем прибутковості підприємства та його фінансовими можливостями;
- мінімізація кола можливих ризиків та ступеня їх впливу;
- швидке реагування суб'єкта на внутрішні та зовнішні зміни, які виражаються у реалізації ризику;
- врахування фактору часу в управлінні ризиками;
- мінімізація витрат на організацію та впровадження ризик-менеджменту;
- інноваційний підхід до управління ризиками.

Окрім, вже зазначених принципів, варто також розглянути ще такі принципи ризик-менеджменту: системність, дієвість та оперативність, які варто враховувати при розробці стратегії.

Для забезпечення раціональності прийняття рішень в умовах ризику та ефективного управління діяльності банківської установи обов'язковою умовою є оцінка й обґрунтування ризику.

Як вже зазначалося для оцінки ризиків в банківській діяльності застосовується ризик-менеджмент. Загалом реалізація ризик-менеджменту в банку є комплексним, багатоетапним процесом, який можна зобразити у вигляді схеми, поданої на рисунку 2.

Комплекс дій з ризик-менеджменту має на меті забезпечення досягнення таких цілей:

- 1) ризики повинні бути зрозумілими та керівництво банку має їх усвідомлювати;
- 2) ризики повинні не виходити за рівнів толерантності, які встановлені спостережною радою;
- 3) рішення щодо прийняття ризику повинні бути чіткими, конкретними та відповідати стратегічним цілям діяльності банку;
- 4) очікувана дохідність повинна компенсувати прийнятий ризик;
- 5) розподіл капіталу повинний відповідати обсягам ризиків, на які наражається банк;
- 6) стимули для досягнення вагомих результатів діяльності мають відповідати рівню толерантності до ризику.

Загалом процес ризик-менеджменту може бути визначено як періодичне використання доступних у розпорядженні менеджерів прийомів, методів і способів для розв'язання завдань, щодо ризиків: виявлення контексту, аналізу (установлення й оцінки), впливу, моніторингу і комунікації.

Оцінка являє собою кількісне представлення виявлених ризиків, у процесі якої визначають їх характеристики, як-от: розмір можливих наслідків та їх ймовірність. При цьому формуються варіації можливих сценаріїв розвитку несприятливих ситуацій. Для різних видів ризиків необхідно побудувати функції розподілу ймовірності настання наслідків залежно від їх обсягу. [18, с.145].

Виявлення та оцінка близько пов'язані між собою і не завжди можуть бути розділені на самостійні частини загального процесу. Крім того, часто аналіз рухається у двох протилежних напрямках — від виявлення до оцінки і навпаки. У першому випадку вже відомо збитки і необхідно знайти їх причини. У іншому випадку за основою аналізу системи визначають ризики та їх можливі наслідки.

Для оцінки розміру фінансового ризику банку в основному використовуються три набори показників:

- Статистичні значення (стандартне відхилення, дисперсія, дисперсія, бета-коефіцієнт).
- Непрямі показники ризикової діяльності, які зазвичай розраховуються у вигляді фінансових коефіцієнтів на основі публічних звітів.
- Аналітичні показники (індикатори) призначені для оцінки окремих видів ризиків (валютні, процентні ставки, кредитні, інвестиційні, дисбаланси ліквідності тощо) у рамках внутрішнього аналітичного процесу банку.

Періодичний аналіз ризику спрямований на виявлення ризиків та оцінку всіх їх аспектів, щоб проникнути в суть процесів, пов'язаних з ними. Аналіз ризику виконується в такій послідовності:

1. Здійснюється виокремлення всіх внутрішніх та зовнішніх факторів, що підвищують або знижують рівень ризику. Здійснюється аналіз виявлених факторів.

2. Формуються всі можливості ризику для конкретної діяльності на основі порівняння сприятливих і несприятливих наслідків конкретної діяльності.

3. Відбувається оцінка ризику за двома методами:

- а) обґрунтування фінансової доцільності (ліквідності);
- б) обґрунтування економічної доцільності (ефективність використання інвестиційних коштів).

4. Визначення прийнятного рівня ризику.

5. аналізуються окремі операції на вибраний ступінь ризику.

6. Відбувається розробка заходи щодо зниження рівня ризику. Визначається ефективність цих заходів.

Підходи до здійснення аналізу ризику можна умовно розділити на кількісний та якісний підходи (рис. 3) [19].

Як вже зазначалося, банківські ризики поділяються на зовнішні та внутрішні. Вплив зовнішніх ризиків на результативність роботи банку винятково високий, управління цими ризиками найскладніше, а іноді й неможливе. Для їх оцінювання застосовуються в основному логічні методи аналізу, експертні оцінки (зокрема, щодо оцінювання нових ризиків).

Ступінь об'єктивності та достовірності такої експертної оцінки залежить від методів збору інфор-

Рис. 3. Підходи до оцінки значущості ризиків у банківській системі

Джерело: [20].

мації про середовище діяльності, а репутація агентства, що здійснює оцінювання, суттєво впливає на формування рішень потенційних партнерів (вкладників, інвесторів) банку і, таким чином, може вплинути на успішність існування банківської установи.

Найбільш авторитетними рейтинговими агентствами у світі вважаються компанії Fitch, Standard & Poor's Ratings Group, Moody's, EMIS (Euromoney Institutional Investor Company), International Country Risk Guide, Business Environment Risk Intelligence (BERI) та інші [21].

Business Environment Risk Intelligence SA (BERI) є провідною агенцією оцінки країнового ризику з 1966 року. BERI SA є провідною аналітичною та консалтинговою фірмою, що має глобальну мережу експертів з метою надання порад своїм клієнтам щодо формування їх стратегій діяльності, підготовки альтернативних сценаріїв та виконання стратегій. Агенція BERI надає своїм клієнтам прогнози про бізнесову ситуацію у країнах, конкуренцію, політичне та ділове середовище, інформує клієнтів шляхом розповсюдження щоденних аналітичних випусків. Крім того, фірма формує уявлення про ділове середовище певної країни у світі через висвітлення певних тем. Індекс Бері (BERI) є показником (суверенного) ризику країни.

Корпорація BERI SA є приватним джерелом формування всеохоплюючих рейтингів, аналітики та прогнозів для більш ніж 140 країн. Клієнтами фірми є в основному банки та приватні корпорації, що провадять міжнародний бізнес. Починаючи з 2000 р. постійно зростає кількість клієнтів фірми серед науковців, неприбуткових і державних інституцій тощо. Точність прогнозів та успішне формування сценаріїв щодо порівняльної стабільності країн та бізнесових ризиків дозволила BERI сформувати всесвітню клієнтську базу. Індекс Transparency International, що характеризує ризик корупції та прозорості діяльності і складається на базі оцінок інших восьми агентств, також характеризує ступінь ризику.

Внутрішня оцінка ризику найбільш часто здійснюється методами кількісного аналізу рівнів ризику, серед яких: статистичний метод аналізу витрат та вигод, метод експертної оцінки, метод стрес-тесту, метод аналізу, метод аналогії, метод коефіцієнтів, метод рейтингу та комбінаційний метод.

Найбільш поширеним методом експертних оцінок є метод "Дельфі", який передбачає створення умов, що забезпечують найбільш продуктивну роботу експертів. Це досягається анонімністю процедури, з одного боку, і можливістю поповнити інформацію про предмет експертизи з другого. Одним із позитивних моментів застосування методу "Дельфі" є наявність зворотного зв'язку, що дає можливість експертам коригувати свої судження з урахуванням проміжних усереднених оцінок.

Також різновидом експертного методу аналізу є побудова сценаріїв і прогнозні графі. Основною метою сценарію є визначення загального призначення об'єкта прогнозу, визначення основних факторів розвитку і

формулювання критеріїв для оцінки верхніх рівнів "дерева цілей" [21].

Комбінацією статистичного оцінювання та принципів експертного аналізу є аналітичний метод оцінювання ступеня ризиків, сутність якого полягає у визначенні системи статистичних оцінок на основі попереднього експертного відбору ключових параметрів із подальшим аналізом впливу факторів ризику на них [22].

Слід також зауважити, що управляти ризиком означає мати можливість знизити його до визначеного, допустимого для цього суб'єкта рівня. Вивчення питання допустимого рівня ризику призвело до розробки концепції прийнятного ризику. Визначення прийнятного значення рівня ризику — пріоритет керівництва організації. Межа між прийнятним і неприйнятним для суб'єкта рівнем ризику в різні періоди діяльності і в різних галузях — різна.

Кількісний підхід щодо виявлення ризиків полягає у визначенні показників, які мають дозволити оцінити значущість тих чи інших ризикових факторів. Рекомендується дотримання таких принципів щодо визначення кількісних показників:

- вони мають чітко визначатися (у вигляді формули) і відображати економічну суть фактора що підлягає оцінці;
- бути вимірні об'єктивним шляхом;
- бути ґрунтованими на доступних даних, бажано на тих що отримано з інформаційних систем кредитної організації, що дає змогу проводити автоматизований розрахунок;
- для одного виду ризику може встановлюватися більше одного показника.

До таких показників відносяться: частка резервів або величина, рівень простроченої заборгованості, зменшення рівня чистого процентного доходу, вимог щодо економічного чи регулятивного капіталу, втрат для здійснення стрес-тестування та інші показники, що отримано в результаті використання рекомендацій регулятора або внутрішніх моделей.

Загалом кожен із розглянутих видів ризиків своєю чергою доцільно розкласти на елементи та проаналізувати, що дасть змогу певною оцінити його та знизити ступінь невизначеності та попередити її негативні наслідки. Показники оцінки ризиків та їх граничні значення:

1. Кредитний ризик:
 - Масштаби кредитних операцій понад 5% від обсягів активів.
 - Питома вага кредитів, виданих позичальникам з низькою кредитоспроможністю (віднесених до 3—5-ї категорії якості) понад 30% від обсягу кредитного портфеля.
 - Рівень простроченої заборгованості понад 10% від обсягу кредитного портфеля.
 - Списання безнадійної заборгованості за позиками понад 1% від величини власних коштів (капіталу) банку.

— Рівень концентрації кредитів, виданих 1 позичальнику (групі пов'язаних позичальників), особам, пов'язаним з банком, великих кредитів (понад 5% від капіталу банку), незабезпечених кредитів, значення нормативів Н7, Н8, Н9 близькі до нормативних значень НБУ (менше 0,5% до нормативу); обсяг незабезпечених кредитів — понад 80%, обсяг пов'язаного кредитування — більш 30% від обсягу кредитного портфеля.

— Виконання кредитних операцій, процедури і порядок проведення яких не встановлені внутрішніми документами банку або відрізняються від них, у вчиненні яких є зацікавленість пов'язаних з банком осіб, забезпечених заставою, наданим третіми особами, — більше 25% від обсягу кредитного портфеля.

2. Ризик ліквідності:

— Згідно з аналізом GER, рівень відповідності значень коефіцієнта ліквідності та лімітів перевищення (дефіциту) ліквідності, встановлених радою директорів банку, де значення Н4, Н5, Н6 близькі до НБУ, перевищення (дефіциту) ліквідності — створеним правлінням банків (на 0,5% нижче номіналу).

— Запозичено понад 70% ресурсів "за потребою" та від одного кредитора — понад 50% ресурсів, залучених за звітну дату.

— Частка непогашених кредитів та використання відсотків — більше 10% кредитного портфеля.

3. Операційний ризик:

— Динаміка операційних збитків та інших факторів операційного ризику відповідно до лімітів, встановлених Комітетом банківського управління (більше 30% показників перевищують операційні збитки та інші фактори операційного ризику, встановлені Комітетом банківського управління).

— Висока плінність кадрів і низька кваліфікація.

— Неналежний внутрішній контроль, при якому перевіряючі органи виявляють численні порушення в банківській діяльності.

— Факт наявності протиправної поведінки співробітників або третіх осіб, пов'язаних з Банком.

4. Ринковий ризик:

— Обсяг операцій з окремими фінансовими або похідними фінансовими інструментами перевищує 5% величини активів банку; сумарна величина відкритих валютних позицій за поточний день наближається до 9,95% від капіталу банку.

— Наявність порушень здійснення нових видів операцій з цінними паперами та іншими фінансовими.

— Різкі коливання котирувань цінних паперів і курсу гривні до іноземних валют. Розмір збитку по портфелю цінних паперів перевищує 20% від балансової вартості цінних паперів, збитки по валютній позиції перевищують 0,5% від капіталу.

— Величина процентного ризику за фінансовими інструментами, певна із застосуванням методу ГЕП-аналізу, при одночасній зміні (паралельному зсуві) у процентних ставках на 400 базисних пунктів призводить до зниження чистого процентного доходу на 30% від запланованого значення.

— Величина процентного ризику за фінансовими інструментами, певна із застосуванням методу дюрації, при одночасній зміні (паралельному зсуві) в процентних ставках на 400 базисних пунктів призводить до зниження економічної (чистої) вартості банку більш ніж на 20% від величини власних коштів (капіталу).

— Зростання обсягів операцій (угод), чутливих до зміни процентних ставок, більше 25% (по кожному інструменту) у порівнянні з попередньою звітною датою.

5. Комплаєнс-ризик і репутаційний ризик:

— Юридичні збитки та інші чинники юридичного ризику, ризику втрати ділової репутації перевищують граничні значення, встановлені правлінням банку, спостерігається негативна тенденція впродовж більше двох кварталів.

— Затримка платежів, повернення депозитів, отриманих кредитів — більше трьох робочих днів.

6. Стратегічний ризик:

— Невиконання основних показників діяльності банку, визначених стратегією розвитку банку, наявність збитків.

7. Інвестиційний ризик:

— Концентрація інвестицій та загальні інвестиції, передбачені окремо для кожної установи (відповідної групи установ) — значення нормативу Н11, Н12 близьке до нормативного значення НБУ (менше 0,5% нормативу).

— Торгівля акціями, облігаціями та іншими особистими фінансовими інструментами перевищує 5% активів банку. Враховуючи описані вище основні характеристики банківських ризиків, метою ідентифікації та оцінки даних має бути не уникнення втрат у банківських операціях, а вжиття заходів щодо формування систем, що забезпечують найкращі інтереси банків та їхніх клієнтів.

ВИСНОВКИ

Отже, ризик-менеджмент являє собою систему управління ризиком та економічними, точніше, фінансовими відносинами, що виникають в процесі цього управління до основних особливостей ризик-менеджмент. Основними особливостями ризик-менеджменту є: по-перше, ризик-менеджмент — система, що об'єднує осіб, які приймають рішення, і виконавців, що встановлює зв'язку між ними і порядок їх взаємодії; по-друге, це дійсно менеджмент, тобто діяльність, у процесі якої приймаються і виконуються управлінські рішення; по-третє, метою системи управління ризиками є зменшення впливу непередбачених подій на діяльність організації.

Оцінка банківських ризиків є найважливішим завданням будь-якого банку для забезпечення ефективного функціонування банківської установи. Вибір правильного методу оцінки банківських ризиків дозволить підвищити надійність, стабільність та конкурентоспроможність банківської системи, що позитивно впливатиме на загальний економічний стан країни.

Література:

1. Єпіфанов А.О., Васильєва Т.А., Козьменко С.М. Управління ризиками базових банківських операцій: монографія. Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. 283 с.
2. Райсберг Б.А. Сучасний економічний словник: словник термінів / за ред.: Б.А. Райсберг, Л.Ш. Лозовський, Е.Б. Стародубцева. М.: ИНФРАМ, 2008. 512 с.
3. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент для практиков: крат. курс / за ред.: Е.С. Стоянова, М.Г. Штерн. М.: Перспектива, 1998. 238 с.
4. Мороз І.О. Сутність управління ризиками підприємства та навички, необхідні менеджеру для його провадження: зб. тез Всеукраїнської науково-практичної online конференції аспірантів, молодих учених та студентів ЖДТУ. 2017. Т. 2. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/6819>
5. Корж Н.В. Методи управління фінансовими ризиками. Теорія та практика науки. 2016. № 10. С. 1.1—1.6.
6. Лисенко О.В., Мелоян О.Г. Управління ризиками банку в системі внутрішнього фінансового моніторингу. Вісник ЖДТУ. 2015. № 3. С. 145—152.
7. Грінчук А.А. Ризики банківської діяльності та основні методи оцінки. Репозитарій Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. 2013. URL: <http://repository.hneu.edu.ua>
8. Лагунова І.А. Сутність та принципи концепції ризик-менеджменту. Актуальні проблеми державного управління. 2018. № 1 (53). С. 44—52.
9. Дядюк М.А. Управління ризиками: консп. лекц. Харків: Форт. 2017. С. 165. URL: <http://elbib.hduht.edu.ua/jspui/handle/123456789/1893>

10. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання. навч. посіб. Київ. Центр навч. літератури, 2006. 312 с.

11. Тимошик Н. С. Формування ефективної системи управління фінансовими ризиками. Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах". зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 29—37 берез. 2019 р. Тернопіль, 2018. Т. 1. С. 61—63.

12. Дуднева Ю.Е. Ризик-менеджмент: інтегрований підхід до організації. Електронне наукове фахове видання Мукачівського державного університету "Економіка та суспільство". 2019. № 20. С. 229—236.

13. Волинець І.І. Організація ризик-менеджменту на підприємстві. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. № 2. С. 51—55.

14. Національний банк продовжує запроваджувати ризик-орієнтований та "forward-looking" підходи в процесах інспектування. Національний Банк України. 2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=79377831&cat_id=55838

15. Дячков Д. В. Формування системи ризик-менеджменту підприємства. Економічний форум. 2015. № 4. С. 235—241.

16. Глібчук В.М. Сутність ризику як економічної категорії. Національний університет "Львівська політехніка". 2007. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/35530/1/16_102-107.pdf

17. Подчесова В.Ю. Управління кредитними ризиками та шляхи їх мінімізації. Економіка: проблеми теорії та практики. 2005. Т. 4. № 205. С. 967—972.

18. Страхарчук В.П. Концептуальні засади кількісної оцінки ризиків. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2004. Т. 9. С. 278—287.

19. Долінський Л.Б. Корчинський В.В. Ідентифікація та кількісне оцінювання кредитного ризику комерційного банку. Економічний аналіз. 2016. Т. 25. № 1. С. 180—189.

20. Москаленко Н.В. Климчук Н.Я. Управління ризиками легалізації доходів одержаних злочинним шляхом. Університет державної фіскальної служби України. 2017. № 1. С. 183—194.

21. Кльоба Л.Г. Напрями вдосконалення управління банківськими ризиками. Економіка та держава. 2018. № 6. С. 80—85.

22. Сєрьогін С.С., Водяницька О.В., Соколова Н.В. Особливості управління банківськими ризиками. Мукачівський державний університет. 2018. № 16. С. 700—704.

23. Д'яконова І.І., Шиян Д.В. Методика оцінки ефективності фінансового моніторингу. Вісник Української академії банківської справи. 2013. № 1 (34). С. 10—16.

References:

1. Epifanov, A.O., Vasilieva, T.A. and Kozmenko, S.M. (2012), *Upravlinnya ryzykamy bazovykh bankivskiykh operatsiy* [Risk management of basic banking operations], UABS NBU, Sumy, Ukraine.

2. Raisberg, B.A. (2008), *Suchasnyy ekonomichnyy slovnyk: slovnyk terminiv* [Modern economic dictionary: dictionary of terms], INFRAM, Moscow, Russia.

3. Stoyanova, E.S. (1998), *Denezhnyy menedzhment dlya praktikov: krat. kurs* [Financial management for practitioners: krat. course], Perspektiva, Moscow, Russia.

4. Frost, I.O. (2017), "The essence of enterprise risk management and skills needed by the manager for its implementation", *Zb. tez Vseukrayins'koyi naukovopraktychnoyi onlayn konferentsiyi aspirantiv, molodykh studentiv ta studentiv ZHDTU* [Coll. abstracts of the All-Ukrainian scientific-practical online conference of graduate students, young scientists and students of ZhSTU], vol. 2, [Online], available at: <http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/6819> (Accessed 10 Jan 2022).

5. Korzh, N.V. (2016), "Methods of financial risk management", *Teoriya ta praktyka nauky*, vol. 10, pp. 1—6.

6. Lysenko, O.V. and Meloyan, O.G. (2015), "Bank risk management in the system of internal financial monitoring", *Visnyk ZHDTU*, vol. 3, pp. 145—152.

7. Grinchuk, A.L. (2013), "Risks of banking and basic valuation methods", *Repozytariy Kharkivs'koho natsional'nogo ekonomichnoho universytetu imeni Semena Kuznetsya*, [Online], available at: <http://repository.hneu.edu.ua> (Accessed 10 Jan 2022).

8. Lagunova, I.A. (2018), "The essence and principles of the concept of risk management", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya*, vol. 1 (53), pp. 44—52.

9. Dyadyuk, M.A. (2017), *Upravlinnya ryzykamy: konsp. lekt.* [Risk management: consp. lecture], Fort, Kharkiv, Ukraine, [Online], available at: <http://elib.hduht.edu.ua/jspui/handle/123456789/1893> (Accessed 10 Jan 2022).

10. Donets, L.I. (2006), *Ekonomichni ryzyky ta metody yikh vymiryuvannya* [Economic risks and methods of measuring them], Training Center Literature, Kyiv, Ukraine.

11. Timoshik, N.S. (2019), "Formation of an effective financial risk management system", *Formuvannya mekhanizmu zmitsnennya konkurentnykh pozytsiy natsional'nykh ekonomichnykh system u hlobal'nomu, rehional'nomu ta lokal'nomu vymirakh*". *zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Forming a mechanism to strengthen the competitive position of national economic systems in the global, regional and local dimensions. coll. thesis add. international scientific-practical conf.], Ternopil, Ukraine, vol. 1, pp. 61—63.

12. Dudneva, Yu.E. (2019), "Risk management: an integrated approach to the organization", *Electronic scientific professional publication of Mukachevo State University "Economics and Society"*, vol. 20, pp. 229—236.

13. Volynets, I.I. (2016), "Organization of risk management at the enterprise", *Elektronne naukovoprofesiynne vydannya Mukachiv's'koho derzhavnoho universytetu "Ekonomika ta suspil'stvo"*, vol. 2, pp. 51—55.

14. Natsional'nyy bank Ukrayiny (2019), "The National Bank continues to implement risk-oriented and forward-looking approaches in inspection processes", [Online], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=79377831&cat_id=55838 (Accessed 10 Jan 2022).

15. Dyachkov, D.V. (2015), "Formation of risk management system of the enterprise", *Ekonomichnyy forum*, pp. 235—241.

16. Glibchuk, V.M. (2007), "The essence of risk as an economic category", *Natsional'nyy universytet "Lviv's'ka politehnika"*, [Online], available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/35530/1/16_102-107.pdf (Accessed 10 Jan 2022).

17. Podchesova, V.Y. (2005), "Credit risk management and ways to minimize them", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. 4, no. 205, pp. 967—972.

18. Strakharchuk, V.P. (2004), "Conceptual principles of quantitative risk assessment", *Problemy ta perspektyvy rozvytku bankivsk'koyi systemy Ukrayiny*, vol. 9, pp. 278—287.

19. Dolinsky, L.B., and Korchinsky, V.V. (2016), "Identification and quantification of credit risk of a commercial bank", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 25, vol. 1, pp. 180—189.

20. Moskalenko, N.V., and Klimchuk, N.Ya. (2017), "Risk management of money laundering", *Universytet derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrayiny*, vol. 1, pp. 183—194.

21. Kleba, L.G. (2018), "Directions for improving the management of banking risks", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 80—85.

22. Seryogin, S.S., Vodyanitskaya, O.V. and Sokolova, N.V. (2018), "Features of banking risk management", *Mukachiv's'kyi derzhavnyy universytet*, vol. 16, pp. 700—704.

23. Dyakonova, I.I. and Shiyani, D.V. (2013), "Methods for assessing the effectiveness of financial monitoring", *Visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivsk'koyi spravy*, vol. 1 (34), pp. 10—16.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2022 р.